

METODY A CÍLE

Ke kritice a ne-kritice poezie v šedesátých letech

Milan Blahynka

Ještě zdaleka neoschl inkoust prolévaný v polemikách o výklad meziválečné levicové umělecké avantgardy, ještě leckomu snad nebylo úplně jasné, kam míří a kam až dojdou někdejší přepřísní dogmatictí kritikové avantgardy zleva, náhle náramně zanícení nepřátelé všeho dogmatismu kromě vlastního, ještě mnozí opatrně vyčkávali – a už nastoupila do útku nová směna. V polovině února 1964 otiskly Literární noviny článek Jiřího Gruši Verš pro kočku, který stejně prudce jako neomaladě zaútočil na básnický odkaz S. K. Neumanna, V. Nezvala a K. Biebla.¹ Téměř současně se Gruša „vyrovnal“ po svém i s Jiřím Wolkerem: básní Věci se ve své druhé sbírce Světlá lhůta postavil do vědomé opozice k wolkerovskému pojetí světa a života. Představitel domněle generačního klanu tzv. čistých rukou² zaútočil na průkopníky a nejvýznamnější představitele socialisticky jednoznačně orientované poezie.

Ve jménu čeho tak učinil?

Pro co zjednával „prostor“, volný průjezd a potřebnou kapacitu v tisku i v nakladatelstvích?

Pro koho „vyklizoval“ místo?³

Tři týdny před Grušovým smutně proslulým článkem započal někdejší Svaz československých spisovatelů vydávat nový měsíčník pro literaturu, kritiku a společnost; nový časopis, který se měl stát tribunou mladých autorů, dostal jméno Tvář. V nepodepsaném úvodním programovém redakčním článku Tvář Tváře byl celý odstavec věnován otázce kontinuity, která se brzy stala otázkou kardinální:

„V minulém období byla přerušena mnohá literární tradice a mnohá hodnota bez rozboru zavržena. Navazovat na ně a uvádět je do kulturního povědomí nepovažujeme za jednorázovou akci, nýbrž za jednu z neodmyslitelných stránek své časopisecké práce. Jde nám o navazování na meziválečnou avantgardu; neznamená to však pro nás opakovat formální

¹ *Literární noviny* 13, 1964, č. 7, 15. 2., s. 3

² Srov. např. Sa (Alena Santarová): Muži jedné Tváře. *Plamen* 6, 1964, č. 1, leden, s. 164–166

³ „Vyklizování“ se později v šedesátých letech stalo programovým heslem literátské skupiny v časopise Sešity, který měl celou pravidelnou rubriku „Vyklizujeme“. Vyklizovací tendence jsou však dobře patrné i v mnoha dalších časopisech, kde podobnou specializovanou rubriku nezavedli.

vývoj. Mnohem víc jde o přístup umělce ke společnosti, o příklad odpovědného umění.“⁴

Jiří Gruša byl v začátcích Tváře jedním z jejích redaktorů a kmenových autorů. Tiskl v ní nejenom verše, ale také programovou esejistiku, například ještě v čísle 3 úvodní článek Realismus jako mravnost. Je velmi pravděpodobné, že se autorsky podílel na vstupním prohlášení; jisto je, že se od něho nijak nedistancoval. Ve Verši pro kočku vlastně tedy jen konkretizoval, jak si představuje „navazování“ na meziválečnou avantgardu: pro začátek odmítl vývoj avantgardních básníků v době zvýšeného ohrožení republiky, za protektorátu a po osvobození.

Když psal Gruša ve Verši pro kočku o tom, že Nezvalův básnický vývoj byl prý „od začátku třicátých let neplodně dvojdomý“, a když brojil proti „pověře“, že „umělecký vrchol Nezvalův je v poválečné tvorbě“, mohlo to povrchnímu čtenáři připadat jako obhajoba „pravé“ a „nezfalšované“ tradice avantgardy proti bývalému avantgardnímu básníkovi, který se své minulosti „zpronevěřil“; tak skutečně postupovali jiní a to také bylo v podstatě stanovisko opožděného „spořilovského surrealismu“ k Nezvalovi.⁵ Nebyl to však zřejmě případ Jiřího Gruši a Tváře, z jejíž redakce Gruša sice již v prvním ročníku odešel, nikoli však snad proto, že by nesouhlasil s tím, co bylo přímo v Tváři označeno jako „vytěšňování“ Nezvala „staroříšským Florianem či Weinerem“ a co tam bylo taky hájeno: neboť prý „žádné vytěsnění jednoho básníka jiným z okruhu pozornosti, stane-li se jen *vahou* hodnoty díla a *kritickým rozpoznáním* jeho hodnoty, není na škodu“ jakožto „v dějinách umění jev běžný a potřebný, nevychází-li ovšem takové vytěsnění z motivů mimouměleckých, neděje-li se prostředky svobodné povaze umění nepřiměřenými“.⁶

Označení angažovaných veršů za verše pro kočku bylo patrně prostředkem přiměřeným „svobodné povaze umění“; posuzování, co je motiv umělecký a co mimoumělecký, stejně jako kritické rozpoznávání hodnoty vzali v Tváři do rukou s gestem majitele. Leccos by se dalo o tom vysoudit už z jejich kritické praxe, ale Jan Lopatka se (článkem Jak je tomu s určováním a chápáním hodnot) postaral o to, abychom se v tomto ohledu nemuseli příliš namáhat. Lopatku v článek se zabývá mj. názory Kurta Konrada, jehož stati estetické a kritické tehdy právě vyšly, a staví Konrada poměrně vysoko: „Konrad je zřejmě v naší marxistické uměnovědě vzácností, pokud jde o šíři filozofické, systematické orientace,“ píše

⁴ *Tvář* 1, 1964, č. 1, s. 3

⁵ Toto stanovisko vyjádřil ve své stati *Tragédie básníka Vitězslava Nezvala* Vratislav Effenberger v prvním ročníku *Orientace* (1966). S touto statí, přetištěnou také v *Effenbergrově knize Realita a poezie* (1969), jsem polemizoval stati *O Nezvala v Impulsu* 1967, č. 1.

⁶ Zbyněk Hejda: *Poznámky o Richardu Weinerovi. Tvář* 2, 1965, č. 6, s. 29–30, citované místo s. 29

Lopatka, ale jeho věta pokračuje pak v docela jiném tónu: „za věcnou analýzu stojí ovšem i těžkopádnost aplikace na umělecký materiál“. Na jiném místě téhož článku čteme o domněle „zjevné apodiktičnosti“ Konrádových výroků, o tom, že Konrád „je snad přesvědčivý v systémové analýze filozofické podstaty strukturalismu a ruského formalismu“, „jakmile se však dostane k umění..., není už to s přesvědčivostí tak jednoznačné“.⁷ Podle Lopatky tedy ani osobnost, která je „v naší marxistické uměnovědě vzácností“, nestojí celkem za nic. Odtud už je pak blízko ovšem ke zjištění, že u nás „v průměru neexistuje kritická koncepce založená na polaritě hodnot a nehodnot“, a k nařikání nad tím, že neexistují u nás „osobní kritické systémy, které by nebránily v disjunkci mezi špatnými a dobrými knihami“, takže k Lopatkově lítosti „ustupuje primární estetické hodnocení, ustupuje polarita »líbí-nelíbí«“.⁸

Tato manifestace estetického subjektivismu, vydávajícího se u Gruši za subjektivismus generační (a jako takový také byl tento subjektivismus hájen horlivým a nekompromisním zastáncem vědecké objektivity, stavěné proti stranickosti!), dobře vysvětluje i dočasnou recenzentskou praxi Tváře; ve své kritické rubrice tiskl tento měsíčník podobně jako jiné literární časopisy knižní referáty podepisované jednotlivci, ale kromě toho se v několika číslech prvního ročníku také každá posuzovaná kniha známkovala a „hlasovalo“ se o ní: každý z domácích kritiků listu, pokud knihu četl, připojil za recenzi jedno ze čtyř písmem A-D, což značilo: A – rozhodně stojí..., B – stojí..., C – sotva stojí..., D – nestojí za přečtení. Grušova Světla lhůta samozřejmě v tomto systému „líbí-nelíbí“ dostala v Tváři známky ABAA a celkové hodnocení „rozhodně stojí za přečtení“, zatímco Ohně Grušova protichůdce Vladimíra Medka, které zřejmě kromě recenzenta nečetl nikdo další (ani Gruša, který polemizoval s Medkovým článkem, neuznal za nutné vyjádřit se k Medkově sbírce veršů), byly celkově zhodnoceny známkou „nestojí za přečtení“.

Subjektivistické „primární estetické hodnocení“, založené prý na osobním vkusu (Gruša se ve Verši pro kočku výslovně opíral právě o svůj vkus, když prohlásil Nezvalovy verše za „nesnesitelně barvotiskové“), rozumělo si kupodivu výborně s objektivismem oživovatelů strukturalismu, jimž Štollova a Tauferova koncepce byla zavrženíhodná, protože prý málo vědecká, ale jimž ani nenapadlo vyžadovat vědeckou argumentaci od koncepce právě opačné. Je to koneckonců pochopitelné: shoda vyplývala z jednoty cílů, totiž z úsilí zpochybnit socialistickou poezii Neumannovu, Nezvalovu, Bieblovu i kritiku opírající se o ni – a zároveň vynést na

⁷ Tvář 2, 1965, č. 4, s. 6-7

⁸ Tamtéž, s. 8

výsluní básníky protichůdné estetické a pak i protichůdné politické orientace. Jen tak je možno objasnit, proč Grušovi přispěchal na pomoc Felix Vodička: Grušův domněle generační subjektivismus byl vítanou přihrávkou pro teoretika, který dlouho rád křtil své v podstatě strukturalistické postupy a názory marxistickou terminologií, ale jemuž marxistický pohled na literaturu byl bytostně cizí; od Grušova Verše pro kočku vede dost přímá cesta k Vodičkovu článku Kategorie kontinuity, který je jakýmsi repetitoriem nářků na přerušení „přirozené“ vývojové kontinuity únorem 1948 a ústí v domněnku, že „jsme stále ve stadiu hledání a formování nové literární kontinuity“, neboť proces „hledání a objevování nových kontaktů není ještě zdaleka ukončen“: „Připomeňme jen z nedávné doby »objev« Kafky a nového Holana. Nejmladší generace má dokonce zjevnou nedůvěru nejen k svým bezprostředním předchůdcům, ale hledá kontakty i v těch tradicích, které byly pokládány za mrtvé nebo vývojově překonané.“⁹

Co to bylo za tradice, které Felix Vodička cudně nejmenuje, ale které zřejmě ani sám už nepokládá za mrtvé nebo vývojově překonané?

Gruša na začátku roku 1964 splnil svou úlohu vyklizovatele. Zaplnění „uprázdněného“ místa se hbitě a průběžně podjala (ovšemže zdaleka nejenom jeho) poezie spiritualistická, existencializující a tzv. konkrétní.

Na souvislost útoků proti Nezvalovi, Neumannovi a Bieblovi s nástupem spiritualismu snažil se už v roce 1964 poukázat Ladislav Štoll, který upozornil, že Grušovo prý „generačně nové“ estetické cítění, nabroušené proti velkým zjevům naší socialistické poezie, „manifestuje v Tváři svou zjevnou spřízněnost s tradicemi spiritualismu“.¹⁰

Jiří Taufer pak ve svých Poznámkách k současným polemikám o včerejšku a dnešku věnoval spiritualismu a poezii „uchvácené vrcholky poezie spiritualistické a meditativní“ obsáhlou pozornost v kapitole Poměr marxistů k uměleckým proudům. Tam ukázal, že „byla a je poezie životního kladu, poezie tak či onak chválící skutečnost, poezie otevřená, objektivizující – a byla a je poezie pojatá jako věc metafyziky, poezie do sebe uzavřená, poezie »smrti před životem«, poezie tak či onak spiritualistická“; zároveň také on konstatoval spojitost spiritualistické recidivy s útoky na průkopníky socialistické poezie:

„Není jistě nahodilý zjev, že *popírání* básnictví *určitého*, básnictví mohutné smyslovosti, intenzity životní a přímo výbušného, paroxystického opojení životem, vyúsťujícího v historický optimismus – jde ruku

⁹ Felix Vodička, Kategorie kontinuity. *Plamen* 7, 1965, č. 7, s. 47–53, citované místo s. 53

¹⁰ Ladislav Štoll: Ještě k otázce generačního subjektivismu. Psáno v červnu 1964 jako odpověď na vystoupení Felixe Vodičky v debatě Diskusně o diskusi (*Literární noviny* 13, 1964, č. 24, 13.6., s. 3–5), tehdejší vedení kulturní rubriky Rudého práva však stať odmítlo uveřejnit; cituji podle knižního vydání Ladislav Štoll: *Umění a ideologický boj*, sv. 2, 1972, s. 274

v ruce s hlubokým a mnohdy upřímným obdivem k poezii jakési smrtelné únavy a pocitu marnosti, k poezii skeptického, leptavě sebeanalyzujícího intelektualismu, k poezii jakési opožděně romanticko-parnasistní psychologie. (...) V tomto příklonu části soudobé české poezie k esoterické poezii spiritualistické nelze nevidět jisté reziduum barokních tradic, jejichž pazvuk – nikoli první – zažila naše literatura a poezie právě v třicátých letech. Tak jako tenkrát i dnes se to děje vědomě i nevědomě. Není náhodou, že v Listech klubu přátel poezie (za únor 1964) se jednomu z nejmladších básníků zdá, že »barokní poezie se nám nějak ztratila z povědomí«, že »takový básník, jako je např. Bridel, by se měl znovu vydat« (...). Prohlašuje pak za největší omyl domnělou křivdu, které se dopustila prý naše kritika na díle Jiřího Karáska ze Lvovic, jehož blízkost k literárnímu baroku je rovněž evidentní. Ovšem baroko – toť *popření* (zase *popření*) ducha renesance. (...) To, co bylo v renesanci radostnou *smyslovou plností* – je v baroku jakoby znásilněno v dusnou, flagelantsky potlačovanou smyslnost; renesanční fyzická smyslovost animální je tu z vulgarizována v jakýsi psychický fyziologismus, radostný cit zdraví tělesného je nahrazen pocitem tělesných muk až do zobludnělé erotiky.¹¹

Vše, o čem tu v listopadu 1964 píše Jiří Taufer, dostalo svůj nejplnější výraz a tvar v časopise Tvář, zejména v následujícím druhém (posledním) ročníku, kdy se z časopisu v roce 1964 ještě hodně eklektického stala revue velmi vyhraněná, což si přáli všichni kritikové jejího eklektismu, aniž mohli tušit, jaké povahy toto vyhranění bude.

Anebo to přece jen tušit mohli?

V diskusi nad sedmi čísly Tváře, otištěné na podzim 1964 v Literárních novinách, padlo také slovo o tom, že negativní program antidogmatický je pro autory Tváře sám o sobě málo přitažlivý, takže „celkem není asi tak docela náhodné“, když v Tváři „dochází občas třeba k silnějšímu zájmu o nějaký zhruba řečeno katolický názorový program“.¹² Postřeh autora, který sám v mládí prošel katolicismem a zřejmě věděl, o čem mluví, byl dost rázně odmítnut, citovaný oponent Tváře prý slyší opravdu trávu růst; zato dobrá vůle vybídla Tvář k většímu zájmu o současnost a pokárala ji za bezbarvost, nezajímavost, až nudu.

V roce 1965 si už na bezbarvost a nudu Tváře naříkat nebylo možno: vybarvila se a začala se zajímat o současnost způsobem, který asi nepředpokládali ani její oponenti. V roce 1964 Tvář ještě příliš ani neprovovala, troufala si třeba na vykladače Nezvalova díla, ale o Nezvalovi při

¹¹ Jiří Taufer, Poznámky k současným polemikám o včerejšku a dnešku. *Rudé právo* 45, č. 318, 15. 11. 1964, nedělní příloha, s. 2

¹² Nad sedmi čísly Tváře. *Literární noviny* 13, 1964, č. 42, 17. 10., s. 5

té příležitosti zcela pomlčela. Když vůbec poprvé vyšel český Nezvalův překlad Baudelairových Květů zla, zabývala se obsáhle doslovem, ale ani slovem se nedotkla Nezvalova překladatelského díla.¹³ V roce 1965 se už na Nezvala nerozpakovala zaútočit přímo. Použila k tomu deníkové prózy Jana Hanče, vhodně imunizované autorovou smrtí; Hanč obviňuje Nezvala, že si hraje na seizmograf lidského citění a myšlení a přitom vědomě registruje nesprávně: „to není vyznání, ale nepoctivost. Nezval o tom dobře věděl, že něco bolestného je v ovzduší, ve své rozměrné básni však dělá, jako by neviděl vůbec nic. Kdyby člověk nebyl přesvědčen, že je lhář, mohl by si myslet, že je slepec...“¹⁴

Tento výpad proti Nezvalovi a jeho Chrpám a městům je pro pokrytecké metody Tváře charakteristický. Už diskuse o Grušově Verši pro kočku dostatečně ubezpečila antisocialistické síly, že „upřímné“ osobní vyznání se dá v případě potřeby hájit jako projev nějakého generačního subjektivismu, a dala příklad i emocionální působivosti takovéto formy. V Tváři byla smrt jako doma, Doležal v generačních třenicích s Květnem vytýkal básníkům Května, že se v jejich poezii problematika smrti bagatelizuje;¹⁵ v Tváři smrt rozhodně nebagatelizovali: naučili se s ní zacházet; Hančova posloužila k tomu, aby posvětila nenávist vůči Nezvalovi. A aby nebylo pochyb, že se Tvář právě k tomuto odkazu Jana Hanče hlásí, byla posthumní edice Hančových deníkových zápisků (tři čísla předtím Tvář přinesla stať o Hančovi) nedvojsmyslně vysunuta do popředí, na první stranu čísla, na místo, kde se někdy i v literárních časopisech otiskuje programový úvodník; a vybrané pasáže z Hančových zápisků začínají zrovna odstavcem protinezvalovským. To je hluboce příznačné. Než se dostal k tomu, aby se vyznal ze své zamilovanosti „do vlastní postele“, „do čtrnáctileté rekordmanky ve skoku dalekém“, „do veršů Rainera Marii Rilka“,¹⁶ „do myšlenek Pascalových“, „do ženského úsměvu“, „do Michelangelových soch v Medicejské kapli“, „do prostitutek na Petrském nábřeží“, „do obyvatel baráku na Vyšehradě“, „do pornografické četby“ a do mnoha jiných věcí, Hanč zřejmě musel demonstrovat svou nenávist k „příliš dobremu básníku“ Nezvalovi. Než se dostali k tomu, aby rozvinuli svůj spiritualisticko-pornografický program, museli odklidit renesančně bohatý odkaz díla Neumannova, Bieblova a Nezvalova. Časová koincidence Verše pro kočku a nástupu Tváře rozhodně není náhodná.

¹³ -bd- (B. Doležal): Proces s Charlesem Baudelairem. *Tvář* 1, 1964, č. 4, s. 37

¹⁴ Jan Hanč: Z událostí. *Tvář* 2, 1965, č. 8, s. 1

¹⁵ Bohumil Doležal: Dva z Května. *Tvář* 2, 1965, č. 1, s. 26–30, citované místo s. 29

¹⁶ Téhož Rilka, jehož dával Bohumil Doležal ve svých Rozpacích z poezie za vzor mladým básníkům; Tvář dokonce dvakrát během jediného půlroku otiskla onu pasáž z jednoho Rilka dopisu, kde se radí útěk před „tlakem poměrů“ do „hlubší, svěbytnější vrstvy vlastního nitra“ (*Tvář* 2, 1965, č. 2, s. 5; předtím taky už *Tvář* 1, 1964, č. 9–10, s. 55).

Ve Tváři vynaložili velice mnoho úsilí na opření svého spiritualistického programu o domácí tradice i cizí příklady. Velmi se zajímali zejména o Richarda Weinera, Ladislava Klímu, Jakuba Demla, Georga Trakla a Rainera Mariu Rilka; upínali se z jejich odkazu k tomu, v čem – ať právem, ať svévolněji – nalézali „potvrzení“ své vlastní nenávisti vůči materialismu, svého zbožnění bolesti, svých metod i svého útěku do nitra. Vladimír Kafka, který věděl a napsal, že „nejnápadnějšími vlastnostmi Traklovy poezie jsou temnota, nesrozumitelnost, uzavřenost, mnohoznačnost“, vydával osud tohoto „básníka rozpolceného světa“ za „typický příklad osudu básníka moderní doby“.¹⁷ Jiří Němec vyzdvihoval zase příklad Klímův: Ladislav Klíma, „již jako dítě samotář“, byl mu zřejmě sympatický svými snahami „vyvrátit materialismus“; spatřoval v něm „příklad extrémního metafyzika se všemi obtížemi takového stanoviska“; navíc v něm s potěšením nalézal nápadnou paralelu „s motivy východní spirituality“.¹⁸ Jak bývalo v Tváři zvykem, stať byla brzy doplněna vhodně zvolenými citáty: z Klímy si v Tváři mj. ocitovali aforismy o tom, že prý podstatou člověka je otroctví, že tajemství tohoto světa je radost z utrpení, že mystika je jen vrchol realismu i že „jádro obscenity je nebeská krása“.¹⁹ Hejdův paján na Richarda Weinera (jehož dílo spolu s dílem Klímovým je podle Hejdy „už od let... pocíťováno v české poezii jako *orientující*“)²⁰ vyzdvihuje podíl vyznání na básnické tvorbě; jaká vyznání měl Hejda na mysli, je patrné z toho, že jedním dechem hovoří na tom místě o díle Weinerově a Demlově, i z praxe Tváře: viděli jsme už kousek vyznání Hančova, ale podobně se v Tváři vyznávali i jiní, také Hejda: jak u Demla, tak v Tváři vyznání sloužila spíše provokaci a útokům než poezii.

Spiritualismus kombinovaný s obscenními zájmy nepřekážel Tváři v starostech o světské věci, především nakladatelské plány. Vladimír Kafka a Jiří Němec při prohlížení „bílých míst na mapě překladatelského impéria“ vehementně hájili „dvě tabuizované oblasti – sexualitu a religiozitu“.²¹ Emanuel Mandler si stěžoval, že „máme vydány spisy Aloise Jiráska, a na sebrané spisy Ladislava Klímy (přestože jsou prakticky připraveny) se nepomýšlí“, ale nezapomínal na požadavek samostatné edice, nových literárních časopisů a výhodnější formy sdružování „mladých autorů“.²²

¹⁷ *Tvář* 2, 1965, č. 6, s. 6–7

¹⁸ *Tvář* 2, 1965, č. 2, s. 4, 8

¹⁹ *Tvář* 2, 1965, č. 3, s. 24–29

²⁰ *Tvář* 2, 1965, č. 6, s. 29

²¹ *Tvář* 2, 1965, č. 1, s. 2

²² *Tvář* 2, 1965, č. 9, s. 34

O které mladé autory Tváři přitom šlo, můžeme dobře vyčíst ze statí Lopatkových a Doležalových, proslulých svým odmítáním téměř celé mladé produkce. Na jaře 1964 měl Doležal za to, že v „přírodně katartických, sociálních, protiměšťáckých, moralistních, ateistických“ motivech prvotin, v motivech prý „povinných“, vlastně „doznívá tristní situace naší poezie z nedávného období“;²³ o necelý rok později zaútočil svými Rozpaky z poezie (Tvář 1965, č. 2 a 3) na „skutečně hrozný“ průběh mladé básnické tvorby, nad který se podle jeho názoru pozvedala jen druhá knížka Ivana Wernische. Z knihovnice Mladé cesty vzal pak Doležal na milost jen opožděně debutujícího Zbyňka Hejdu, prý „jediného spravedlivého z ruského přísloví, díky němuž zůstává ušetřena celá vesnice“.²⁴ Během několika měsíců se názor Tváře na novou poezii pozoruhodně zpřesnil; přijatelnými se stali jen básníci prokazatelně barokní inspirace a spiritualistického vyznání.

U Zbyňka Hejdy je užitečné se pozastavit. Byl to autor Tváře od jejího začátku až do jejího zániku, s bývalou Tváří publikoval v literárním sborníku Podoby (1967) i v čísle, které někdejší Tváři propůjčil měsíčník Sešity pro mladou literaturu v květnu 1968. Všimli jsme si už Hejdovy záliby pro vyznání Richarda Weinerja a Jakuba Demla. Památce Jakuba Demla dedikoval své vlastní vyznání Nikoho tam nepotkám, které psal „z uškntutí perverzí“; v něm se kromě mnoha zajímavostí na způsob „své básně píšu mezi jedenáctou a druhou hodinou v noci“ dovidáme i leccos důležitého pro vyklad jeho veršů, nad nimiž Bohumil Doležal v citované už recenzi meditoval o „odsmyšleném spění k smrti“ i o „neobyčejně vytríbeném“ Hejdově smyslu „právě pro choulostivé otázky tzv. všedního, každodenního života, pro jeho grotesknost, trivialitu, otupující cykličnost“. „Mne,“ praví Hejdovo vyznání, „když na ně myslím, zajímají ženy od kolen nahoru a od hrdla dolů.“²⁵ Čteme-li s tímto klíčem Hejdovy básně, snadno pochopíme, že křečovitá zrůdnost je východiskem i cílem tohoto spirituálního básnění: „Z dětství vyhnali nás slepé / o holi, již se derem do klínů. / O chlup jen je tam lépe / v tu vteřinu.“ V těchto i mnoha jiných Hejdových verších se spiritualismus české poezie šedesátých let projevil v celé své kráse a vznešenosti, přímo v „nebeské kráse“, kterou Ladislav Klíma hledal v jádru obscenity. V Hejdovi, Doležalem oslavovaném za dosažení „svěbytnosti tvaru“, dostupuje barokní zkroucení renesanční smyslovosti, ona barokní vulgarizace smyslovosti, o níž se zmiňoval Jiří Taufer, svého maxima.

²³ -bd- (B. Doležal): Spor poezie a myšlenkových nároků. *Tvář* 1, 1964, č. 5–6, s. 79

²⁴ -bd- (B. Doležal): Poezie mimo kontext. *Tvář* 2, č. 2, 1965, s. 59–40

²⁵ *Tvář* 2, 1965, č. 9, s. 9

Je přirozené, že Tvář, vylepšující svůj spiritualistický program heideggerovským existencialismem (s inspirativními záměry tiskla Heideggera i jeho věrné české fámuly) a spatřující i v Traklově básnění podstatu „vpravdě existenciální“, byla už v době svého vycházení podrobována ostré kritice. Rudé právo polemizovalo s Doležalovými Rozpaky z poezie,²⁶ napadlo i filozofickou orientaci Tváře a její koncepci umění odvracejícího se od skutečnosti a od čtenářů, Ivan Skála analyzoval „mýty a mystifikace falešné elity“ a pranýřoval názor hledající „jedinou a hlavní podmínku rozvoje“ umění „v jeho emancipaci od marxistické koncepce“.²⁷

Navzdory tomu, že zásadní kritické připomínky byly vysloveny, nebyla marxistická kritika spiritualistických a spiritualisticko-existencialistických tendencí v polovině šedesátých let dostatečně důsledná.

Co nejvíce udivuje, je naprosto nekritický přístup k básnické produkci nejtěsněji spjaté s ideologií Tváře, ji dotvářející a jí také propagované. Námitky, pokud vůbec jaké byly, týkaly se nanejvýš míry srozumitelnosti, sdělnosti a tematiky, nedotýkaly se téměř vůbec smyslu veršů. Recenzenti Grušovy Světlé lhůty se nenamáhal ani položit si otázku, zda a jak souvisí autorova výbojná publicistika (Verš pro kočku) s jeho verši. Když vyšla Hejdova Všechna slast, byla uvítána téměř sborově jako „nadprůměrná prvotina“, byla chválena za „mimořádně vytříbenou promyšlenou vnitřní výstavbu básníkovy světa“, za neliterátskost, a jen jediný recenzent sebral něco odvahy a opatrně psal i o tom, čím se Hejda „může zdát cizí i našemu cítění a myšlení“, totiž o „skoro ustavičném temném pocitu jakési mystické osudovosti a odevzdanosti“; kritik sice cítil, že Hejdův verš všecko, čeho se dotýká, „jako by... daleko spíše než zdvíhal k životu, sesouval k smrti“, označil Hejdův životní pocit jako rozhodně nikoli blízký „modernímu vzdorujícímu lidství“, ale odmítnout Hejdovu sbírku se neosmělil, vyzýval nad ní jen k vážnému zamyšlení.²⁸ Zato v jiných časopisech bylo možno číst o tom, jak Hejda precizním úderem metafory rozbíjí šedivou konvenci a vytáhne na světlo skrytá vnitřní dění a bílá nepojmenovatelná místa v psychice i historii člověka, že je to poezie intenzivního vnitřního zření atd. V mládežnickém měsíčníku My 64 se dokonce Tomáš Pěkný pustil do preventivní obrany Hejdovy sbírky: v úvodním odstavci zesměšnil každého, kdo by se (jak posměšně psal) „ve chvíli, kdy naši pracující dosahují úspěchů v průmyslu a naše zemědělství plní výkup podzimních plodin“, odvážil podivit Hejdovu uhranutí smrtí. Pro recenzenta kulturního časopisu pro mládež bylo na Hejdově sbírce jedno „vzácné a nebývalé“, totiž „inspire smrtí“, neboť „jediné,

²⁶ Rudé právo 45, 1965, č. 113, 25. 4., nedělní příloha, s. 2

²⁷ Ivan Skála: Oč se přeme. Rudé právo 46, 1965, č. 276 a 277, 5. a 6. 10., s. 3

²⁸ Literární noviny 13, 1965, č. 20, 15. 5., s. 5

Kdo tentokrát nejde s námi

co má člověk jisté... je smrt. Smrt, biologický zánik je za vším a nade vším...“²⁹ A aby recenzent dokázal, že je přece jen kritik, a ne pouze reklamní agent, zmohl se na výtku absence metrického impulsu u kteréśi básně...

Bylo přirozené, když Tvář si chválila svého básníka, když chválila takové spiritualisticko-existencialistické manifestace Hejdovy, jakými byla ve sbírce Všechna slast například báseň A tak tu jsme, totiž náhodou „uvržení“ na svět, „jakoby stínání“, obklopeni muzikou dřeva pracujícího „na rakvích“.

Při analýze spiritualistické recidivy uprostřed šedesátých let zaměřili jsme se k Tváři, ve které spiritualistické tendence se projeví ve své nejčistší formě a v níž také bylo možno pozorovat srůstání spiritualismu s existencialismem (a také s abstraktní poezií nazývanou poezií konkrétní; tuto problematiku jsme zde ponechali stranou). Spiritualistická recidiva je ovšem vystopovatelná snadno i jinde. Mezi Tváří na jedné straně a Literárními novinami a později Orientací na straně druhé nebylo difference vyznání a cílů, ale metody. Docházelo-li občas k neshodám a vzájemným výpadům, nešlo samozřejmě o spor generační (a už vůbec ne ideový); Tvář a někdejší Květen, nastěhovaný do Literárních novin a pak i do Orientace, soutěžily v „objevování“ opomíjených „hodnot“ a tradic, vztah mezi nimi byl vztah konkurenční řevnivosti a žárlivosti. To se frapantně ukazovalo i ve druhé polovině šedesátých let, když se Orientace a Literární noviny například zabývaly „návratem Jana Zahradníčka“; Sešity pro mladou literaturu, které v systému svazových časopisů nahradily Tvář a které ji namnoze nahrazovaly pilně i ve smyslu ideovém (zejména ve svém zájmu o „tabuizované“ oblasti religiozity a sexu), cítily se zřejmě dotčeny, když jinde se pokoušeli dělat to, nač si osobovaly právo samy a čemu podle nich už nikdo jiný nerozuměl...³⁰

(*Literární měsíčník* 5, 1976, č. 1, leden, s. 70–75)

²⁹ *My* 64, č. 11, s. 38–39

³⁰ *Srov. Orientace* 1, 1966, č. 2, s. 79–80 a k tomu *Sešity pro mladou literaturu* 2, březen 1967, č. 9, s. 57; pak znovu *Literární noviny* 16, 1967, č. 15, 29.4., s. 5 a proti tomu *Sešity pro mladou literaturu* 3, č. 21, květen 1968, s. 13–14, a ještě replika v *Orientaci* 3, 1968, č. 4, s. 93–94.